مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندۀ مضمون میباشد، عقیدۀ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد.

عبدالباري جهاني
۲۰۲۰/۱۱/۱۱

شاه شجاع، امیر دوست محمد خان او برتانیه

پنځم فصل

څلور پنځوسمه برخه

بې ادارګي او اداري فساد:

د حاکمانو له ظلم او اداري فساد څخه، له ډېري پخوا زماني څخه بيا د شلمي پېړۍ تر لومړيو لسيزو پوري، خلک په عذاب ول. که څه هم چې د امير دوست محمدخان په زمانه کي په کابل او شاوخوا کي نسبي عدالت ټينګ وو خو په کندهار او غزني کي د هغه خپلو زامنو له خلکو څخه لار او ګودر ورک کړي وه. دې ستم یا بې نظمۍ د امير له وفات څخه وروسته نور هم زور واخيست. ځکه چې د هغه زامنو، چې د افغانستان په ډېرو سيمو کي حاکمان ول، هر يوه خپل ځان مستقل وباله او له خپل قانون څخه يې کار اخيست. ډاکټر بيليو، چې يو ځل په ۱۸۵۷ او ۵۸ کلونو کي د تقريباً يوه کال لپاره، د لمسډن له هيات سره کندهار ته تللی وو؛ د ۱۸۷۱ کال په پای کي، چې په کابل کي اميرشېرعلي خان پاچا وو، له تورن جنرال پالک سره، چې سيستان ته د يوه سياسي سفر کولو وظيفه ورکړه سوې وه، ملګری سو. بيليو د کندهار د ښار په باره کي ليکي:

«څه چې موږ په سترګو وليدل او څه چې موږ د دې لنډ وخت تم کېدلو په ترڅ کي په کندهار کي واورېدل نو په دې کي هيڅ شک نسته چې د کندهار د ښار حالت هم د نفوس او هم د هغوی د ژوند له اړخه، تر هغه وخت چې ما څوارلس کاله پخوا ليدلی وو، ډېر زيات خراب سوی وو. د يو په بل پسې ګورنرانو ظلمونو، پرله پسې پوځي عملياتو او په ښار کي د ډېرو زياتو پوځي قواوو حضور، په دې تيرو لسو دوولسو کالو کي، دا ښار په بشپړه توګه تباه کړی دی او د دې ښار خلک يې د نېستمنۍ داسي حالت ته رسولي دي چې نور نو له ژونده ناهيلي سوي دي....

په دې وروستيو لسو کالو کي، په سل ګونو کورنۍ کډه سوي دي او ځانونه يې، د عدالت په تمه، نورو سيمو ته رسولي دي. ويل کيږي چې په دې ښار کي پنځه زره کورونه دي؛ مګر دريمه برخه يې يا خالي دي او يا تباه سوي دي. نفوس يې هم چې ډېر سي نو ايله پنځه لسو زرو تنو ته ورسيږي. سړی نه پوهيږي چې دې ښار لا په دغه راز حکومتونو او د بې تنخوا عسکرو د ظلمونو سره سره څرنګه ژوند او دوام کړی دی....

د کندهار ښار اوس د دريو واکمنو ډلو له خوا اداره کيږي. هره ډله له يوې بلې مستقله ده مګر ټولي امير ته مسووليت لري. جنرال صفدرعلي پوځي ګورنر دی. د ده پوځيانو د شپږو مياشتو راهيسي تنخوا نه ده اخيستې او خپل باقيات د خلکو د لوټلو له لاري پوره کوي. د ده خوريی سلطان محمد ملکي ګورنر دی. د ده وظيفه د ښار د خلکو کرارول او له هغوی څخه د مالياتو په زور اخيستل دي. وروسته نو د کندهار د مخکني ګورنر سردار شېرعلي خان، چې پخپله اوس په کابل کي دي، زوی نورعلي دی. دی يو فېشني ځوان دی چې د ښايستو بخملونو چپني اغوندي او په جامو يې طلاوي ځړيږي. دی د خپل پلار له خوا، تر ښار دباندي، د مالياتو د ټولولو مسوول دی. د دې مثلث حکومت په نتيجه کي خلک پايمال دي او له هر يوه څخه لاره ورکه ده. دوی نه پوهيږي چې دا حکومت د چا په لاس کي دی.

د يوه د ظلم له لاسه بل ته شکايت کوي او هر يو يې، په خپل نوبت، جلا جلا شکوي. ماته په ښار کي باوري سړي وويل چې دلته هيڅ خوښي پاته نه ده. هغه بازار چې نن تا وليدی؛ دا د هري ورځي بازار نه دی. په ښار کي تجارت او کاروبار نسته. څرنګه به خلک کاروبار وکړي؟ له خلکو سره پيسې نسته. ټولي پيسې ورڅخه اخيستل سوي دي او خلک نه پوهيږي چې دا پيسې چيري ځي. خلکو خپل ځانونه پر خدای سپارلي دي؛ تر څو هغه يې ناره واوري او نوي واکمنان ورته پيدا کړي. (بيليو ص ص ۱۴۸-۵۰۹

له اميرشېرعلي خان څخه وروسته د امير عبدالرحمن خان، په نسبتا اوږده دوره کي، د کندهار او شاوخوا سيمو وضع نه يوازي بهتره نه سوه بلکه لا هم بدتره سوه. امير عبدالرحمن خان، د خلکو او خپلو فاسدو او ظالمو مامورينو تر منځ، معمولاً د خپلو مامورينو او واليانو طرفداري کوله او هغوی هم هر ډول ناروا ته ملا تړلې وه. امير هم غوښتل چې خپله خزانه، له هري لاري چې کيږي، ډکه کړي او هم له شته منو خلکو او لويو زميندارو څخه دونه پيسې واخلي چې سبا د ده په مقابل کي د سر پورته کولو توان ورته پاته نه سي.

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولـئ

د امیر عبدالرحمن خان په زمانه کي کله کله داسي کارونه او اجرآت کېدل چې د منلو نه وه. د مثال په توګه د صالو اڅکزي په نوم یوه غله شپېته تنه نور ملګري پیدا کړي او د کندهار په شاوخوا کي ګرځېدی، غلاوي او قتلونه يې کول. ګورنر د هغه د نیولو لپاره یوه ټولۍ سپاره واستول. عسکرو، چې له صالو سره يې مقابله نه سوای کولای، د کلي له خلکو څخه د پیسو په اخیستلو بناء وکړه. چا چې پیسې نه ورکولې هغه يې د صالو د ملګري په تور نیوی او ګورنر ته يې رپوټ ورکاوه. په دې سلسله کي ډېر زیات بېګناه خلک ونیول سول او د جریمو تحویلولو ته مجبور سول. (کندهار دریم جلد ص ۵۴)
د انګرېزانو خبرلیکونکی د ۱۸۸۷ کال د مارچ په میاشت کي رپوټ ورکوي چې د کندهار ګورنر ته تازه خبر رسېدلی دی چې د نظرمحمد په نوم یو مشهور غل، چې د ده خواجه اوسېدونکی او په دزد پخته مشهور دی، له کابل څخه د کندهار د کوتوال په حیث مقرر سوی دی. دا سړی د رحمدل رقاص او مسخره زوی دی چې په کندهار کي ډېر بد نوم لري. خلکو چې دغه خبر اورېدلی دی ډېر سخت وارخطا دي او حیران دي چې دا مشهور غل به څرنګه کوتوال وي؟ (هغه کتاب ص ص ۱۲۴-۲۵)
په کندهار کي آوازه سوه چې د هرات عسکرو ښورښ کړی او سپه سالار فرامرز خان يې وژلی دی. ګورنر حکم وکړ چې هر څوک د حکومت په باره کي خبري وکړي باید ژبه يې پرې سي او زر روپۍ جریمه سي. عسکرو ته خدای ورکړه؛ چې هر څوک خبري کوي د حکومت په باب د خبرو کولو په تور يې نیسي. وروسته يو څو پیسې ورڅخه اخلي او خوشي کوي يې. خلک داسي بېرېدلي دي چې اوس بیخي خبري نه سره کوي. (هغه کتاب ص ۱۳۵)
د کوتوالی مامورینو د مړو کسانو شته مني د حکومت مال باله او هر څه يې ضبطول. خلکو ګورنر ته شکایت وکړ چې دا کار د اسلام او جاري قوانینو په خلاف دی ځکه چې د متوفی وارثان ژوندي وي کوتوالي څرنګه د هغه شته مني ضبطولای سي. ګورنر ورته وویل چې کوتوال، په کابل کي، د نایب میرسلطان سړی دی او له هغه سره زما زور نه رسیږي. (کندهار څلورم جلد ص ۵۶)
په یوه رپوټ کي راغلي دي د کندهار سرمامور میرزا سلطان محمد د کندهار شته من خلک له حکومت سره په مخالفت تورنوي او له لسو څخه تر شلو زرو روپیو پوري ورڅخه اخلي. ګورنر، د خلکو د شکایت په مقابل کي، وویل چې په دې برخه کي اقدام کول د هغه تر توان وتلی دی. ګورنر پخپله فکر کوي چې سرمامور د امیر په هدایت کار کوي. بالاخره ګورنر وویل چې یا به زه له کاره ګوښه کیږم او یا به دا کارونه بندیږي. (هغه کتاب ص ۸۸)
که څه هم چې عمومي عقیده خو پر دې ده چې د امیر عبدالرحمن خان په زمانه کي مرکزي اداره ډېره قوي وه او هر څه د امیر له خوا رهبري کېدل؛ مګر له ډیرو زیاتو رپوټونو څخه ښکاري چې امیر یوازي د مخالفینو له منځه وړلو، د شته منو خلکو څخه د پیسو اخیستلو او، له هري لاري، د خپلي خزانې د ډکولو پرته بل شي ته چنداني متوجه نه وو. د انګرېزانو خبر لیکونکی د ۱۸۹۳ کال د جولای په میاشت کي رپوټ ورکوي چې امیر حکم کړی وو چې د کندهار ټولو مالي او اداري چارو صلاحیت له ګورنر سره دی. هغه امر کړی وو چې میرزا خواجه محمد یو تحصیلدار دی. هغه د ګورنر تر لاس لاندي دی او باید چې د ګورنر له امر څخه پرته هیڅ کار ونه کړي. ګورنر هم، په عام دربار کي، خواجه محمد تحصیلدار را وباله او هغه ته يې د امیر حکم ولووست. خبرلیکونکی وایي زه په دغه وخت کي دربار ته ورسېدم. میرزا خواجه محمد، د امیر د حکم له اورېدلو څخه وروسته، له خپل جېب څخه د امیر حکم را وایستی. امیر هغه ته حکم کړی وو چې، د مالیاتو او نورو چارو په برخه کي، خپل کار کوه او په ګورنر کي هیڅ ری مه وهه. (کندهار شپږم جلد ص ۳۵)
د کندهار نیوز لیټرز په نوم لس جلده کتاب کي، د کندهار او شاوخوا علاقو په باب د دونه ظالمانه اجرآتو، خپل سریو، بې امنیتیو او بې نظمیو په باره کي رپوټونه ورکول سوي دي چې که ټول نه وي نو ډېر زیات يې په لوستلو ارزي او زه یقین لرم چې باید د یوه بېل کتاب په شکل خپاره سي. له دې رپوټونو څخه سړی د افغانستان په ټولو سیمو کي د اجرأتو په باره کي اټکل کولای سي. زه یقین لرم چې په نورو ټولو ولایاتو کي به د عدالت او اداري وضع تر دې بهتره نه وه.

خواري او غریبي:

افغانان له ډیري پخوا زمانې څخه له هندوستان سره بلد ول خو د غزنوي سلطان محمود له زمانې او په هند کي د هغه دوامدارو او پرله پسې فتوحاتو له هند سره ښه بلد کړل. هند هم په ژمي کي، په دښتونو او غرونو کي، له سختي یخنی څخه خلک ورکشول او هم د خوارۍ غریبۍ او یو څه پیسو ترلاسه کولو لپاره، معمولاً د ژمي په موسم کي، د هند خواته تلل.
د جنوب لوېدیځو سیمو څخه چې څوک د خوارۍ غریبۍ لپاره هند ته تلل هغوی به يې په هندي ژبه چړه لوګ او په پښتو جره ګان یا څړه بلل. د دې خلکو د ژوند په باب، په افغانستان کي، چنداني څه نه دي لیکل سوي او یوازي نور محمد تره کي، د شلمي پېړۍ د پنځوس په لسیزه کي، د څړه په نوم یوه ناول کي د هغوی له کړاوه ډک ژوند ته اشاره کړې ده. په دې ناول کي ښودل سوي دي چې اکثر څړه ګان هم له دې خوا د غلو له خطر سره مخامخ دي او هم د

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راليږلو مخکې په ځیر و لولـئ

هندوستان له خوا کورته په لاره کې د غلو او د حکومت د مالیې له رشوت خورو مامورینو او عسکرو سره مخامخ کیږي؛ او چې څه یې ګټلي او یا یې په هندوستان کې اخیستي وي، هغه ورڅخه اخلي.
د څړه ګانو له قافلې سره سفر کول له هر راز کړاوونو، ستړتیاوو او خطرونو څخه ډک وو او سړی ویلای سي چې یوازې بېکاري او لوږه وه چې دا ځوانان یې د دونه زیاتو کړاوونو او خطرونو منلو ته مجبوررول. د نېستمنی د ژوند د نورو ټولو ضرورتونو تر څنګ یو بل لوی مجبوریت د ولور پوره کول وه چې د غریبو او نېستمنو ځوانانو لپاره یې، په خپل وطن کې، چې تقریباً هیڅ ډول کار روز ګار نه وو، پوره کول تقریباً په بل هیڅ ډول امکان نه درلود او باید چې یوې خواته تللي وای.
د مومن خان او شیرینو، ښادي او بیبو، ظریف خان او مابی، دلي او شهو په نکلونو کې هندوستان د نعمتونو او ګټې وټې ملک معرفي سوی دی. او دا چې د هندوستان نوم، د پښتو ژبې په فکلور کې، تر بل هر ملک زیات یادیږي؛ د دې معنا دا ده چې د سیمې خلک له ډېرې پخوا زماني ورسره بلد دي.

د هندوستان و لور ته څمه   د شـیریـنو ولــور پــه خــپل مــوتــه ګټمـه
مـــا بـه پر کور کول فالونه   چې مومن جان له هندوستان راوړي شالونه

همدغه د پراخو نعمتونو او خزانو کیسې وې چې ځوانان یې د وطن پرېښودلو او د مجبوریتونو د لیرې کولو او مکلفیتونو د پوره کولو لپاره د هندوستان له کړاوه ډک سفر منلو ته تشویقول.
کپتان روبینسن وایی د ۱۶۵۰۰ پووندہ کورنیو څخه لږترلږه شپږ زره جره ګان، په ژمي کې هندوستان ته راځي او دغه شپږ زره کورنی معمولاً په هغو پیسو ګوزاره کوي چې دغه جره ګان یې، د ژمي په موسم کې، په هندوستان کې ګټي. (روبینسن ص ۳۰)
جره ګانو که په هند کې پیسې په لاس راوړلې، نو یوازې هغه هیواد ته د تګ راتګ په لاره کې خطرونه، په غرونو او اغزنو دښتونو کې مزلونه او په هندوستان کې سخت کارونه نه وه چې د دوی د ژوند پر سختیو دلالت کوي بلکه د تګ او راتګ په وخت کې د غلو له غدیو، د مالونو او پیسو له لاسه ورکولو او حتی وژل کېدلو خطرونه هم ورسره ترلي وه. په عمومي صورت ویلای سو چې جره ګانو یا څړه ګان ډېر سخت ژوند درلود. روبینسن وایی چې دوی په ژمي کې په کلیو کې په کارونو او په هماغو کلیو کې د شپې د تېرولو لپاره په ځایونو پسې ګرځي. جره ګان د دېوالونو په جوړولو، د کرنې لپاره د کانالونو او ویالو په کیندلو او نورو سختو کارونو کې استخدامیږي. روبینسن وایی دوی په ورځ کې اته روپۍ تر لاسه کوي او د یوم په کار کې دونه تکړه دي چې په ختیځ کې به تر دوی تکړه خلک چنداني پیدا نه سي. دوی د یو څه پیسو د سپمولو لپاره، په هغو کلیو کې چې کار پکښې کوي، کله کله په ګدایي ګوزاره کوي. ځینې یې له افغانستان څخه خره ورسره راولي او په هندوستان کې، د ژمي په موسم کې، خاورې او ډبرې وړباندې چلوي او یو څو پیسې ځانته برابروي. روبینسن وایي جره ګان زیاتره اعتباري ځوانان وي. دوی ځکه له غلا او جنایت کولو څخه ځانونه ژغوري چې له بندیخانې څخه ډېر سخت ویریږي. ځکه چې که بندیان سي نو هم د بندیخانې له کړاوه ډکې شپې ورځې ورته ګوري او هم یې کار او د یو څو پیسو ګټل له لاسه وزي. (روبینسن ص ص ۲۹-۳۰)
ځینې څړه ګان مجبور ول چې، د یو څه زیاتو پیسو د ټولولو لپاره، د یو څه زیات وخت لپاره، په هندوستان کې پاته سي. دغو ځوانانو، خپلو کلیو ته له ستنېدلو سره، یوازې پیسې نه بلکه یو نوی کلتور هم راوړ او د کلیوالي ټولنې پر ژوند باندې یې له هره اړخه اغېزه کوله. د کورونو د جوړولو په طرز کې یې تغییر راووست، د بهرنیو ملکونو له لیدلو سره یې د خلکو مینه زیاتوله او د شته من کېدلو نوې لارې یې ورسره راوړلې.

نور بیا

کوچیان او پووندہ:

عبدالباري جهاني

شاه شجاع، امیر دوست محمد خان او برتانیه, درې پنځوسمه برخه

یادونه: د ښاغلی جهانی د لیکنو آرشیف، تاسو کولای شی د دی لیکني ټولي برخی دلته ولولی

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په خیر و لولئ